

PS. ALLEHANDA OM VARJEHANDA

Ande och anda

»Andlighet kan göra lidandet meningsfullt och hanterbart», så lyder rubriken över en artikel i Läkartidningen 24/99, vari Peter Strang och Susann Adelbratt förtjänstfullt framhåller de existentiella frågornas vikt i palliativ vård. Deras påstående att *andlighet* kommer från latinets *spiritus*, dvs andas eller levandegöra, kräver emellertid en kommentar.

Det germanska ordet andlighet, en avledning av ande, kommer inte från *spiritus*, men det har rönt semantisk påverkan av det latinska ordet som ursprungligen endast betydde vindpust, andhämtning. I Nya testamentets grekiska grundtext förekommer ofta ordet *pneuma* med samma betydelse. Men det kan dessutom innebära vad som på svenska heter ande.

Själens som en vindfläkt

När översättningen av Nya testamentet till latin (cirka 400 e Kr) utfördes av Hieronymus återgav han till exempel *pneuma hagion*, helig ande, med *spiritus sanctus*. Härigenom fick ordet *spiritus* konnotationen ande. När sedan kristendomen infördes i Sverige för cirka 1 000 år sedan behövdes ett inhemskt ord för återge *spiritus*. Det blev ande som kom i fråga.

Grundbetydelsen är som de två nämndas, andetag, andning. Dess indoeuropeiska rot *an*, blåsa, andas, återfinns även i grekiskans *anemos*, vind, liksom i latinets *anima*, luft, andedräkt, själ, och *animus*, själ, ande, anda. *Nota bene* för övrigt betydelseskilnaden mellan ande och anda. Av detta förstås att våra förfäder föreställde sig själen som en vindfläkt, synonym med andningen.

Myten om själens vidare existens

I äldsta tider kastade människorna helt sonika sina döda på avfallshögen. Men, när den uppfattningen vann insteg att människan bestod inte bara av en

kropp utan även av ande, tog man mer pietetsfullt vara på sina döda anförvanter och skapade myter om andans, själens vidare existens.

Judarnas uppfattning att Gud själv är ande övertogs av kristendomen. Det finns de som tror att namnet på Gud i Gamla testamentet egentligen betyder »han blåser» och Jahve/Jehova var i så fall ursprungligen själva vinden. I den äldsta hebreiska skriften fanns inga tecken för vokaler. Guds namn skrevs alltså Jhv. Troligen uttalades det Jahve. Den svenske kungen Karl XI hade likväl som sitt valspråk: Jehova solatium meum, Gud är min tröst.

Dum spiro, spero

Basmorfet *spir* återfinns förutom i substantivet *spiritus* även i verbet *spirare*, blåsa, andas. Redan för 2 000 år sedan kunde en romare svepa sin mantel, pallium (palliativ!) tätare kring sig och säga: *dum spiro, spero*, så länge jag andas, hoppas jag. Fritt översatt: Så länge det finns liv, finns det hopp.

Spirare har lånats in i svenskan i sammansättningarna *aspirera*, *konspirera*, *inspirera*, *respirera*. Engelskans *spirit* betyder liksom franskans *esprit* ande, anda; det senare även kvickhet. Båda orden härstammar från *spiritus*. Detta ord har också lånats in i svenskan – som sprit!

När man under medeltiden lärde sig att destillera vin trodde man att man därvidlag fångat vinets ande, *spiritus vini*. Den så framställda drycken benämndes *aqua vitae*, förfranskat till *eau de vie*, »livsvatten» – vilket i större mängder tvärtom är ett dödens vatten!

Den sanna verkligheten

En alldeles speciell form av andlighet utövas inom spiritismen. Termen uppstod i engelskan och löd ursprungligen *spiritualism*, bildad av latinets *spiritualis*, andlig, vilket under inflytande av franskans *esprit* blivit *spirituell*. Den filosofiska åskådningen som

„Judarnas uppfattning att Gud själv är ande övertogs av kristendomen”

går ut på att den sanna verkligheten är av andlig natur, kallas ibland också *spiritualism*, men risken för sammanblandning med den nyss nämnda andliga rörelsen elimineras om den får heta *idealism*.

Det är värt att observera att somliga meditationstekniker har kvar kopplingen ande–andning i och med att man genom andningen vill påverka *psyket*. Detta grekiska ord betyder egentligen heller inget annat från början än vindpust och andning. Mellan meditation, latinets *meditatio* – tänkande – och det svenska ordet *andakt* finns också en semantisk affinitet eftersom *andakt* kommer av tyskans *Andacht*, som i sin tur är en avledning av *andenken*, tänka på.

På många håll i Sverige, inte minst inom sjukvården, behövs i dag en ny anda. Och det är i sista änden vi själva som skapar tidsandan.

Ingvar Lysvall
Borås